

Ἄγωνίες καὶ ἐλπίδες

Τοῦ κ. Α. Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀναπλ. Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

Αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωση, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς εἰσηγήσεώς μου νὰ τονίσω, ὅτι σ' ἓνα συνέδριο ὅπως αὐτὸ τοῦ «Διεθνoῦς Συνδέσμου Ἰατροψυχολογικῶν καὶ Θρησκευτικῶν Μελετῶν» ποὺ φέρει μάλιστα τὸν τίτλο *ἀγωνίες καὶ ἐλπίδες*, θὰ πρέπει ἢ διεπιστημονικότητα νὰ κυριαρχεῖ στὴν προσέγγιση τῶν θεμάτων του*. Στὴ σημερινὴ συνεδρία θὰ παρουσιάσω μικρὴ μαρτυρία γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀσκήτετο στὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τοῦ ἕκτου αἰῶνα ἡ *συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ*, ἰδιαίτερα σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε στὰ θέματα τῆς ἀπογνώσεως (ἀπελπισίας) καὶ τῆς ἐλπίδας.

Μιὰ εἰσήγησι, βεβαίως, δὲν ἔχει πάντοτε οὔτε τὴν πρόθεσι ἀλλ' οὔτε καὶ τὴ δυνατότητα ν' ἀγκαλιάσει σ' ὅλη τους τὴν ἔκτασι τὶς ἐπιστήμες ποὺ ἀντιπροσωπεύονται ἔστω καὶ μόνο στὴν ὀνομασία τοῦ Διεθνoῦς Συνδέσμου μας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπιχείρησα νὰ μελετήσω τὸ θέμα φωτίζοντας μιὰ θεραπευτικὴ πρακτικὴ θεμελιώδους καὶ διαχρονικῆς ψυχικῆς καταστάσεως, ἢ ὁποῖα ἐμπνέεται ἀπὸ ἀρχαία θρησκευτικὴ παράδοσι, καὶ ἐνεργεῖ θέτοντας σὲ ζωντανὴ σχέση καὶ κοινωνία τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς συναθρώπους, καὶ ποὺ θεωρεῖ αὐτὴ ὡς μοναδικὸ ὄρο γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ παραμένει ἐν ἐλπίδι ἀνάμεσα σὲ ἀπελπιστικὲς καὶ πλήρεις ἄγχους καταστάσεις.

Μεταξὺ ἀπογνώσεως καὶ ἐλπίδας

«Ἡ ἐποχὴ μας χαρακτηρίζεται ὑπὸ γενικῆς ἀπογνώσεως ἐξαιρέτως βαρείας»¹. «Ἡ μεγαλύτερη ἀρρώστια σήμερα εἶναι ἡ στενοχώρια»². Οἱ διαγνώσεις αὐτές, ὅταν γίνονται ἀπὸ πνευματικὲς φυσιογνωμίες ὑψίστου κύρους, μᾶς προβληματίζουν. Δὲν εἶναι, δηλαδή, δική μας μόνο ἐντύπωση, ἔτσι ὅπως συναντοῦμε τὶς καταστάσεις αὐτὲς στὶς καθημερινές μας συναλλαγές ἢ στὶς συμβουλευτικὲς μας συνεντεύξεις ἢ τὶς ψυχοθεραπευτικὲς μας συναντήσεις. Εἶναι κάτι τὸ γενι-

κὸ καὶ ξεφεύγει ἀπὸ τὸ περιστασιακό· χρωματίζει μιὰ ὁλόκληρη ἐποχὴ, τὴ σημερινή.

Δὲν θὰ πρέπει ὁμως νὰ διαφεύγει τῆς προσοχῆς μας, ὅτι τὸ ἀντίδοτο σ' αὐτὴν τὴν κατάστασι μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ εἶναι τὸ «μὴ ἀπελπίζου», τὸ «μόνον μὴ ἀπογνώσῃς»³. Εἶναι ὁμως δυνατόν, μὲ ἀπαγορεύσεις, προστακτικὲς καὶ ἐντολές νὰ ἐξορίσουμε τὴν ἀπόγνωσι καὶ τὴν ἀπελπισία καὶ νὰ ἐγκαταστήσουμε στὸ εἶναι μας τὴν ἐλπίδα⁴; Ἀποκλείεται κατ' ἀρχὴν ἢ συγκατοίκηση, ἢ εἰρηνικὴ ἢ ἡ πολεμικὴ συνύπαρξι τῶν δύο;

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὅλοι μας αἰσθανόμαστε ἓνα συνεχὲς πῆγαινε - ἔλα μεταξὺ ἀπογνώσεως καὶ ἐλπίδας, ἐλπίδας καὶ ἀπογνώσεως, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πῶς χαρακτηρίζουμε ἢ ὀνοματίζουμε αὐτὲς τὶς καταστάσεις: ἀπόγνωσι, ἀγωνία, ἄγχος, φόβος, ἀποθάρρυνσι, στενοχώρια, ἀπελπισία: Δὲν εἶναι ἴσως τῆς παρούσης στιγμῆς μιὰ διαφορικὴ διάγνωσι ἢ μιὰ παραγοντικὴ ἀνάλυσι ὅλων αὐτῶν τῶν λέξεων καὶ τῶν καταστάσεων. Ὑπάρχει κάτι τὸ κοινὸ σὲ ὅλα αὐτά, ἓνα εἶδος κοινοῦ παρονομαστῆ ποὺ τὶς ὁμαδοποιεῖ καὶ τὶς κάνει νὰ μοιάζουν μεταξὺ τους. Ἔτσι, ἀδιαφοροποιήτα τὶς ἐκφέρουν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ ποὺ προσφεύγουν, στοὺς ψυχολόγους, στοὺς ψυχιάτρους ἢ τοὺς πνευματικούς τους, περιμένοντας τὴν ἀνάλογο βοήθεια πρὸς ὑπέρβασή τους.

Ἄν θέλουμε, ὁμως, νὰ κάνουμε ὄλ' αὐτὰ πιὸ συγκεκριμένα, θὰ μπορούσαμε νὰ ρωτήσουμε τοὺς προσερχομένους «γιὰ ποιά πράγματα καὶ γιὰ ποιὲς καταστάσεις βρίσκονται σὲ ἀπόγνωσι;» «προσέρχονται μ' ἓνα συγκεκριμένο αἴτημα ἢ εἶναι ἀσαφὲς αὐτὸ ποὺ θέλουν καὶ αὐτὸ ποὺ ἐλπίζουν;». Ἐνα ἄλλο ἐρώτημα θὰ ἀπευθυνόταν πρὸς τοὺς πνευματικούς συμβούλους, ἂν ὄντως ἀκοῦνε μὲ τρόπον ἀδιάφορο ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὀνόματα μὲ τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὶς καταστάσεις οἱ προσερχόμενοι; Ἀντιδρῶν τὸ ἴδιο στὸ ἄκουσμα, ὅταν κάποιος τοὺς λέει ὅτι «ἔχει

ἀγωνία» ἢ «αἰσθάνεται ἄγχος» ἢ «βρίσκεται σὲ κατάσταση ἀπογνώσεως»;

Ἐναγκαία διαφοροποίηση

Ἐδῶ φαίνεται νὰ ὑπάρχει μία διαφοροποίηση. Ἐτσι, ἐνῶ στὸ ἄκουσμα τῶν ὄρων ἄγχος ἢ ἀπόγνωση ἀντιδρῶν ἀπότομα καὶ δὲν δέχονται νὰ ἐκφέρονται ἀπὸ χριστιανό, ἀπ-αγορεύουν τρόπον τινὰ τὴν ἐκτόμιση τέτοιων ὄρων, ἀντίθετα γιὰ τὴν ἀγωνία ποὺ φαίνεται νὰ ἐρμηνεύεται ὡς ἀνησυχία, εἶναι πιὸ συγκαταβατικοί. Ἡ ἀγωνία, δηλαδή, μοιάζει νὰ εἶναι πιὸ συμβατὴ καὶ πιὸ ἀποδεκτὴ ὡς ψυχικὴ κατάσταση καὶ νὰ συνυπάρχει μὲ χίλιες δύο δυσκολίες καὶ ἀντιξοότητες τῆς καθημερινῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Μία τέτοια ἀγωνία εἶναι σύμμεικτη μὲ τὴν προσδοκία τῆς ὑπέρβασης τῶν δυσκολιῶν, συμπορεύεται μὲ αὐτές. Ὁ ἄνθρωπος, ἐφ' ὅσον ἀναπνέει, ἐλπίζει ὅτι θὰ ξεπεράσει τὰ ἐμπόδια, τὶς δυσκολίες.

Ἀντίθετα, ὅταν τὸν καταλαμβάνει τὸ ἄγχος καὶ ἡ ἀπόγνωση καθλώνεται στὸ παρὸν καὶ ἀκίνητοποιεῖται μὴ ἐλπίζοντας σὲ μία εὐτυχὴ διέξοδο. Ὅλες οἱ ἐξοδοὶ εἶναι μπλοκαρισμένες, δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὸν διαφυγῆ, δὲν ὑπάρχει σωτηρία, δὲν τὸν σώζει τίποτα.

Ἴσως αὐτὴ ἡ ἀπόλυτη πεποίθηση γιὰ τὴν ἔλ-λειψη σωτηριῶδους ἐκβάσεως ἀπὸ τὴν κατάσταση ποὺ βρισκόμαστε νὰ κάνει τόσο ἀπόλυτους στὴν ἀντίθεσή τους τοὺς πνευματικούς μας πατέρες. Φαίνεται νὰ υἰοθετοῦν τὴν ἀποψη τοῦ μοναχοῦ Ἀντιόχου, ὅτι «τὸ τῆς ἀπογνώσεως πάθος... φέρει... τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀπιστίαν καὶ ἀνελπισίαν»⁵. Εἶναι πολὺ κοντὰ τους ἡ σκέψη τοῦ ἁββᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου ὅτι «οὐδὲν ἰσχυρότερον τῆς ἀπογνώσεως· αὕτη οὐ γινώσκει ἡττηθῆναι ὑπὸ τίνος...» Παραδέχονται ὅτι ὑπάρχουν «πράγματα διακόπτοντα τὴν ἐλπίδα τοῦ ἀνθρώπου»⁶.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ λογισμοί, οἱ πτώσεις εἶναι δυνατὸν νὰ διακόπουν τὴν ἐλπίδα, ἀλλὰ ὅπως παραγγέλλει ὁ Μ. Ἀντώνιος: «ὁ παλαίων τοῖς πάθεσι,... ἐὰν πέση, μὴ μικροψυχῆση καὶ μείνη ἐν τῷ πτώματι, ἀπελπίζων ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἀναστὰς πάλιν παλαίση... ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ἐγειρόμενος ἐκ τοῦ συμβαίνοντος πτώματος» (Πάσχος 1965,109)⁷. Τὸ πᾶν ἐγκεῖται στὸ νὰ μπορέσει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ νὰ πεί ὅπως ὁ Μέγας Γέρων Βαρσανούφιος: «Ἄλλ' ὅμως οὐ κόπω τὴν ἐλπίδα· ἐλεήμονα γὰρ Δεσπότην ἔχω καὶ εὐσπλαγχνον» (ρνθ'/159)⁸.

Ἐνα ἐγχειρίδιο «Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς»

Τὸ ζήτημα, βεβαίως, ποὺ τίθεται εἶναι πῶς μποροῦμε νὰ θεμελιώσουμε καὶ νὰ οἰκοδομήσουμε τὴν ἐλπίδα στὰ πλαίσια μιᾶς σύγχρονης συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς καὶ πῶς πρακτικῆς παλαιότερων ἐποχῶν καὶ μάλιστα τοῦ 6 μ.Χ. αἰῶνος, ἔτσι ὅπως ἀσκήθηκαν ἀπὸ δύο μεγάλους συμβούλους καὶ Γέροντες μποροῦν νὰ τύχουν ἐφαρμογῆς καὶ σήμερα;

Ἀναφέρομαι στοὺς Βαρσανούφιο καὶ Ἰωάννη, ποὺ ἔδρασαν συμβουλευτικὰ στὸ μοναστήρι ποὺ διηύθυνε ὁ ἡγούμενος Σέριδος κοντὰ στὴ Γάζα τῆς Παλαιστίνης. Ἡ «ἀλληλογραφία» θὰ ὑποστήριζα ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα κλασικὸ ἐγχειρίδιο συμβουλευτικῆς, ποὺ ἐμπνέει καὶ ἀναμένει ὁπωσδήποτε τὴ συστηματικὴ ἐπεξεργασία τῆς, τὴν ὁποία ἔχουμε ἀναλάβει νὰ φέρουμε εἰς πέρας ἀπὸ ποιμαντικοσυμβουλευτικὴ σκοπιὰ καὶ ποὺ ἐπὶ χρόνια διδάσκουμε στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῆς «Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς» στοὺς τελειοφοίτους τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Εἴμαστε ἀσφαλῶς περίεργοι νὰ μάθουμε γιὰ ποιά θέματα συμβουλευτόνταν οἱ ἄνθρωποι, μοναχοὶ καὶ λαϊκοί, τοὺς Γέροντες. Ἀνάμεσά τους ἐν τούτοις σημαντικὴ θέση κατέχουν καὶ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεταν σχετικὰ μὲ τὴ σωτηρία τους καὶ τὴν ἐλπίδα ὡς πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἀπόγνωση ποὺ τοὺς κατελάμβανε ὅταν δὲν εἶχαν μία βεβαιότητα σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα. Πῶς ἔθεταν αὐτὰ τὰ ζητήματα; Μὲ ποῖο τρόπο τοὺς ἀπαντοῦσαν οἱ Γέροντες; Ποιῆς ἦταν οἱ δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπιζαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν συμβουλῶν; Πῶς ξεπερνοῦσαν τὰ ἐμπόδια; Ποῦ στηριζόνταν γιὰ κάτι τέτοιο; Σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα θὰ ἐπιχειρήσω ν' ἀπαντήσω ἐφεξῆς μετα-

Η «ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ» ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΛΗΡΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑΣ (1331-1797)*

Τού Πρεσβ. κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΖΑΜΠΕΛΗ

Ἡ Οὐνία ἀποτελεῖ βλασφημία καὶ ὕβρη στὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ὅχι μονάχα ναρκωθεῖ τὴν ἐναγώνια κραυγὴ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως», ἀλλὰ μὲ τὸ βαθύτατα καὶ βαρύτερα ἐφθαρμένο πρόσωπό της προβάλλει ἕναν Χριστιανισμό δίχως Χριστό. Ἐπικίνδυνα νοθευμένο καὶ ἀνίερα ἀπάνθρωπο. Σὰν πολιτικὸ σχῆμα μὲ ἐπένδυση καὶ μορφὴ χριστιανική, ἐγκλωβίζει τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀγωνία καὶ τὸ ἀδιέξοδο πάθος τῆς ἐγκοσμιοῦτας. Ἐπειδὴ ἐργάζεται πάντοτε ὑποκριτικὰ καὶ θολά, γι' αὐτὸ ἀφο-

βα μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε, ὅτι ἡ Οὐνία στερεῖται προσώπου. Δουλεῖ με ποικίλα προσώπεια.

Ἡ ἱστορικὴ παρουσία τῆς Οὐνίας εἶναι, ἀποδεικνύμενα πιά, κατάφορτη παρεκτροπῶν καὶ ἔνοχη πολλαπλῶν ἀτοπημάτων σὲ βάρος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν Ὁρθοδόξων. Ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὸ θέμα μας εἶναι ἕνα ὑπόμνημα, ποῦ ἔστειλε ὁ Θωμᾶς Φλαγγίνης⁶⁷ στὸν δόγη τῆς Ἐνετίας. Γράφει χαρακτηριστικὰ:

«Ἡ ἀφοσίωση καὶ ἡ ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων στὸ δόγη εἶναι προῖον τῆς δραστηριότητος τῶν Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων ἱερέων. Τὸ ἔργο ὁμως τῶν Ὁρθοδόξων ἱερέων τὸ καταστρέφουν οἱ Ἰησοῦτες,

* Συνέχεια ἀπὸ τὴ σελ. 284 τοῦ ὑπ' ἀρ. 15 τεύχους.

φέροντας αὐτοῦσια κομμάτια ἀπὸ τὸ λόγο τους καὶ παρεμβάλλοντας μικρὰ σχόλια ἀνάμεσα τους.

(Συνεχίζεται)

* Εἰσήγηση (σὲ γαλλικὴ γλῶσσα) στὸ ΧΙΠο συνέδριο, ποῦ ἔγινε στὴ Λουβαίν-λά-Νεβ (Louvain-la-Neuve) Βελγίου, 24 ἕως 28 Ἰουλίου 1996, μὲ τίτλο: «Διάπλαση καὶ θεμελίωση τῆς ἐλπίδας στὴν συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ πρακτικὴ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἔκτου αἰῶνα (Ἡ περίπτωση τῆς ἀλληλογραφίας Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου)». Βλ. «Ἐφημέριο» 1996, σ. 112-114* πρβλ. «Ἐφημέριο» 1993, σ. 168-169, 184-185 καὶ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Ποιμαντικὴ πολλαπλῶν διαδρομῶν*, Ἀθήνα 1995, σ. 46-56. Στὸ συνέδριο ἔλαβαν μέρος, ἐκτὸς τοῦ ὑπογράφοντος, μὲ εἰσηγήσεις ἐπίσης καὶ μέλη τῆς ἑλληνικῆς ομάδος τοῦ ἐν λόγω Συνδέσμου: ὁ π. Ἀδαμάντιος Αἰγυνοπούδης («Ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ἐλπίδα ἢ ἡ ἐλπίδα τῆς ἀγωνίας μας»), ὁ Δημήτρης Ἀγγελῆς («Ἡ βυζαντινὴ εἰκονογραφία ὑπέρβαση τῆς ἀγωνίας πρὸς τὴν ἐλπίδα») καὶ ὁ Βασίλης Σαρδύλων ποῦ μετείχε τῶν ἐργασιῶν τῆς βελγικῆς ομάδος («Εἶναι δυνατόν νὰ ἐρημεύσουμε μὲ ψυχολογικοὺς ὅρους τὴ χριστιανικὴ ἐλπίδα;»).

1. Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου Σαχάρωφ, *Ὁγόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστί*, Ἑσσεξ Ἀγγλίας, Ἱερά Μονὴ Τιμίου Προδρόμου, 1992, σ. 415-416.

2. Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, *Ὁ μακαριστὸς Ἰάκωβος Τσαλίτης, Ἡγούμενος Ἱ. Μ. Ὁσίου Δαβὶδ*, Ἀθήνα 1994, σ. 162.

3. Βλ. ὑποσημείωση 10.

4. Ὁ Hans Urs von Balthasar διερωτᾶτο πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση: «Ἐκ πρώτης ὄψεως, αὐτὸ φαίνεται γελοῖο, καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος θὰ πεῖ πὼς δὲν ἀρκεῖ αὐτὴ ἡ ἀπαγόρευση γιὰ νὰ ἐκδιώξει ἀπὸ τὸν κόσμο τὴν ἀγωνία, ποῦ εἶναι πάντως γεγονός» (*Le chrétien et l'angoisse*, Desclée de Brokwer 1954, σ. 72).

5. Ἀντιόχου Μονάχου, Λόγος ΚΖ', *Περὶ ἀπογνώσεως*, PG 89, 1520B.

6. Ἀββᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, *Τὰ Εὐρεθέντα Ἀσκητικά*, Λόγος ΙΘ', *Περὶ πίστεως καὶ ταπεινοφροσύνης*, Ἀθήνα, Χ.

Σπανός, χ.χ., σ. 73.

7. Τὸ ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς Π.Β. Πάσχος, *Ἀπὸ τὴν ἀγωνία στὴν κατάνυξη*, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Ἀστήρ» 1965 σ. 109.

8. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Βίβλος ψυχοφειλεστάτη Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου*, Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου, 1984, 388 σ. Ὁ ἀριθμὸς στὸ κείμενο μέσα σὲ παρένθεση εἶναι ὁ αἴξων ἀριθμὸς τῆς ἀποκρίσεως τῆς «ἀλληλογραφίας». Ἡ *Βίβλος* τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Βενετία τὸ 1816 καὶ ἀνατυπώθηκε στὸ Βόλο ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἀγιορείτικῆς Βιβλιοθήκης» Σωτηρίου Ν. Σχοινά τὸ 1960. Τὸ κείμενο, μὲ εἰσαγωγή, μετάφραση καὶ σχόλια τῆς θεολόγου Σταυρούλας Ζαχαριάδου, κυκλοφόρησε ὡς *Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου Ἐρωταποκρίσεις* σὲ τρεῖς τόμους στὴ σειρά «Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν» (10Α: Α'-ΣΚΘ', 1988, 535 σ.: 10Β: ΣΑ'-ΦΚΒ', 1988, 538 σ.: 10Γ: ΦΚΓ'-ΩΜΑ', 1989, 520 Σ.) ἀπὸ τὴς Πατερικῆς Ἐκδόσεως «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Π. Μ. Σωτήρχος ἐκδίδει μὲ τίτλο, *Ὁ Μέγας Γέρων*, ἀπὸ ἐξήντα ἐρωταποκρίσεις (κείμενο-μετάφραση) τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου καὶ τοῦ μαθητοῦ του ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προφήτου, Νέα Σμύρνη, Ἐκδ. «Ἀκρίτας»: Σειρὰ «Ὁρθόδοξη Μαστροία» ἀρ. 31, 1988, 301 σ. Ἡ εἰκόνα τῶν δύο ἁγίων ποῦ κοσμεῖ τὸ ἄρθρο μας προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐξώφυλλο (διὰ χειρὸς Ἰωάννου Βράνου). Τὸ κείμενο μὲ εἰσαγωγή, μετάφραση καὶ σχόλια, ὡς *Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου κείμενα διακριτικὰ καὶ ἡσυχαστικὰ* (Ἐρωταποκρίσεις), κυκλοφόρησαν οἱ ἀδελφές τῆς Ἱ. Μονῆς Τιμίου Προδρόμου Καρέα τὸ 1996, σὲ ἕνα Α' (α'-ση'), σὲ ἕνα Β' (σιθ'-φλγ') μὲ 464 καὶ 532 σ. ἀντίστοιχα. Ἐντὸς τῶν ἡμερῶν κυκλοφορεῖ ὁ Γ' τόμος μὲ τὴς ὑπόλοιπες ἐρωταποκρίσεις. Ὁ Lucien Regnault σὲ συνεργασία Philippe Lemaire καὶ Bernard Outtier ἐτοίμασε γαλλικὴ μετάφραση στὴς ἐκδόσεις τοῦ Abbaye Saint-Pierre de Solemes: *Barsanuphe et Jean de Gaza*, τὸ 1971, 548 σ. Ὁ βέλγος βενεδικτῖνος π. Martin Neyt στὴ συνέχεια τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς (1969) πληροῖαζε στὸ τέλος τῆς κοιτικῆς ἐκδόσεως, μὲ εἰσαγωγή, τοῦ κειμένου τῆς *Βίβλου*. Ἡ διατριβὴ ποῦ εἶχε ὑποστηρίξει στὸ Παν/μιο τῆς Λουβαίν ἔφερε τὸν τίτλο: *Les lettres à Dorothee dans la correspondance de Barsanuphe et de Jean de Gaza*, Louvain 1969, 621 σ.

Ἡ συνωμοσία τῆς ἐλπίδας*

Τοῦ κ. Α. Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀναπλ. Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

Εἰς ἀπόγνωσιν κείμαι

Διαπιστώνουμε πάντως, ὅτι εἶναι σύνηθες φαινόμενο, σὲ μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς, νὰ περιπίπτουν σὲ ἀπόγνωση, καὶ πρὶν ἀκόμη ἀπευθυνθοῦν στὸν σύμβουλό τους γιὰ νὰ τὸν συμβουλευθοῦν καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν νὰ τοὺς καθοδηγήσει, ἐν εἶδη προλόγου, προσεῦχονται στὸν Χριστὸ καὶ τοῦ ἐξομολογοῦνται: «Ζωὴ τῶν ἀπεγνωσμένων, μὴ παρίδης με, ὅτι εἰς ἀπόγνωσιν κείμαι».

Ἡ ἀπόγνωση προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς πὼς δὲν γνωρίζει τί νὰ κάμει, νὰ παραμείνει ἐκεῖ πού βρισκεται ἢ νὰ μετακινηθεῖ. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Γέροντος εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «Τοῖνυν στήριξον πρὸς Κύριον τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον μὴ σαλευόμενος» (ρξε'/165).

Ἐνὸς ἄλλου ἀδελφοῦ τὸ αἶτημα γιὰ νὰ προσευχηθεῖ ὁ Γέροντας γίνεται ἀφοῦ διαπιστώσει ὅτι:

«Ὁ λογισμὸς λέγει μοι, ὅτι οὐ δύναμαι σωθῆναι, εὐξαι ὑπὲρ ἐμοῦ, πάτερ ἐλεήμον». Ὁ Γέρον σύμβουλος μὲ δεξιότεχνία τοῦ ἀποκρίνεται: «Ἀγαπητὲ ἀδελφέ, ἔχων τοιοῦτον Θεὸν ἐλεήμονα, μὴ βάζῃς σεαυτὸν εἰς ἀπόγνωσιν· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ μεγάλη χαρὰ τοῦ διαβόλου. Μὴ οὖν φοβηθῆς, τιμώτατε. Ὑπόμεινον οὖν τὸν Κύριον καὶ ἔλπισον ἐπ' αὐτόν» (Ψαλμὸς κς' 14, λς' 5' ρογ'/173).

Τὸ οὐσιαστικὸ σ' αὐτὲς τὶς ἀπαντήσεις εἶναι νὰ μπορέσουν νὰ ἐγκαταστήσουν ἕνα κλίμα ἐμπιστοσύνης, ἕνα κλίμα ἐλπίδας, νὰ προσανατολίσουν τὸν συμβουλευόμενο πρὸς τὴν πηγὴ τῆς ἐλπίδας, νὰ τὸν εὐαισθητοποιήσουν καὶ νὰ τὸν κάνουν νὰ συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἀπελπισίας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ διάβολος. Τὸ ἐπόμενο παράθεμα εἶναι χαρακτηριστικόν: «Ἀδελφὲ Ἀνδρέα, μὴ δώῃ ὁ φιλόθεος ἡμῶν Θεὸς τῷ μισοκάλῳ ἐχθρῷ σπεῖραι εἰς σὲ τὴν αὐτοῦ λύπην καὶ ἀθυμίαν, ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν ἐνέγκῃ σε...» (σα'/201).

Ὁ νυχτερινὸς πόλεμος (ὁ τῆς νυκτὸς πόλεμος) μπορεῖ νὰ προέρχεται καὶ «ἀπὸ πειρασμοῦ διαβόλου, εἰς τὸ ἐνέγκαι τινα εἰς ἀπόγνωσιν, ὡς νομίσει αὐτόν, μηκέτι ἔχει σωτηρίαν» (4γ'/93). Συμβαίνει ἀκόμη νὰ

βαραίνει ἡ καρδιά τοῦ ἡσυχάζοντος καὶ νὰ τὸν καταλαμβάνει ὕπνος ἄμετρος καὶ ὅλα αὐτὰ νὰ τοῦ ἔρχονται «ἵνα ἀκηδιάσας, φύγῃ τὸ στάδιον καὶ ἀπογνῶ ἑαυτοῦ» (4β'/92). «Ὅμως δὲ κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ ἔρχονται πειρασμοὶ πρὸς δοκιμὴν τῆς πίστεως τῶν ἐχόντων τελείως εἰς Θεὸν τὴν ἐλπίδα» (ρε'/105). Πλὴν ὅμως πρέπει νὰ στραφοῦμε πρὸς Αὐτόν. Ἡ προτροπὴ εἶναι: «Ἡμεῖς δὲ ρίψωμεν τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν ἐνώπιον τοῦ δυναμένου ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν» (Ἐφεσίους γ' 30' 4γ'/93).

Ἄλλ' οὐκ ἀπελπίζω

Ὁ σύμβουλος δὲν ἐμφανίζεται ὡς κάποιος ποῦ εἶναι δυνατός, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὸ πᾶν ἀπὸ μόνος του ἢ μὲ τὰ κατορθώματά του. «Δι' ἔργα οὖν τίποτε οὐ προσδοκῶ, διὰ δὲ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ ἐλπίζω ὅτι σώζομαι, ἀλλ' ὅμως λέγω σοι, ἀδελφέ, ὅτι ὅλη μου ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐλπίς εἰς αὐτὸν κρέματα» (ρξα'/161). Ὁ σύμβουλος συναισθάνεται τὴν προσωπικὴν του ἀδυναμία μὰ αὐτὸ δὲν τοῦ δίνει κανένα δικαίωμα ν' ἀπελπίσει τὸν συμβουλευόμενο. «Οἶδα γὰρ ἑμαυτὸν ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατον καὶ γυμνὸν ἀπὸ παντὸς ἔργου ἀγαθοῦ· ἀλλ' ὅμως ἡ ἀναίσχυντία μου οὐκ ἀφήσῃ με ἀπελπίσαι... Αὐτῷ κολλήθητι...» (ρξη'/168). Ἀκόμη καὶ ἂν «ὡς ἀνόητος γελῶ καὶ ἀδιαφορῶ· ἀλλ' ὅμως οὐ κόπτω τὴν ἐλπίδα· ἐλεήμονα γὰρ Δεσπότην ἔχω καὶ εὐσπλαγχρον» (ρνθ'/159).

Αὕτη ἡ συνεχὴς ἐπανάληψη πρὸς τὸν συμβουλευόμενο μπορεῖ νὰ ἐνεργήσει ὡς ἀποτελεσματικὸ φάρμακο. Ἀκατάπαυστα ἐπαναλαμβάνει: «Καὶ τί ἔχω ποιῆσαι ὁ μὴδὲν ἀγαθὸν ποιήσας; ἀλλ' οὐκ ἀπελπίζω· δυνατὸς γὰρ ὁ Θεὸς τάξει ἡμᾶς μετὰ τῶν μελλόντων εὐρεῖν ἔλεος» (ρογ'/173). Ἡ πάλη πρέπει νὰ εἶναι συνεχῆς. Μεταδίδει στὸν συμβουλευόμενο τὴν ἐμπειρία του: «Κοπιῶ δὲ ἐκβαλεῖν (τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ μου, Ματθαίου ζ' 5) καὶ οὐκ ἰσχύω, οὐκ ἀπογινώσκω δὲ ἀλλ' ἐλπίζω ἐπιτυχεῖν» (ξα'/61). Μὲ ποιά μέσα; Μὲ τὰ ἀκόλουθα: «Εἰς τέλος προσέχετε τῆς ὑπομονῆς. Μὴ ὀλιγορήσητε, μὴ ἐκκακήσετε» (ρο'/170). «Ἀνδρίζου καὶ ἰσχυε ἐν Κυρίῳ» (Δευτερονόμο λα' 6' σα'/201).

Ὁ σύμβουλος ποῦ συμβουλεύει τὴν ἐμμονή, τὴν

* Συνέχεια ἀπὸ τὴ σελ. 298 τοῦ ὑπ' ἀρ. 16 τεύχους.

υπομονή, την ελπίδα, που εμπιστεύεται τον συμβουλευόμενο στις προσευχές των άλλων πατέρων, επιζητεί κι ο ίδιος για τον εαυτό του τις προσευχές των συμβουλευομένων για να μπορέσει να παραμείνει και αυτός εν ελπίδι: «'Αλλ' εὐχεσθε, ἵνα μείνω κρατῶν τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ...» (σο'/170), ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ «Ζωὴ τῶν ἀπεγνωσμένων» (ρξε'/165). Ὁ σύμβουλος φροντίζει ἐπίσης νὰ μὴν ἀπαιτεῖ ὑπερβολικὰ πράγματα ἀπὸ τοὺς συμβουλευομένους του καὶ νὰ τοὺς ζητάει τὰ δύσκολα πρὶν νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ τὰ δεχτοῦν καὶ νὰ τὰ ἐφαρμόσουν: «Περὶ δὲ τῆς ἀκριβείας τῆς ὁδοῦ τοῦ Θεοῦ, οὐ χρὴ εἰπεῖν ἄρτι, ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν φέρω σε, ἀλλὰ πιστευσον ὅτι δωρεάν σε σώζει ὁ Θεὸς δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων· δύναται γὰρ αὐτὸν δυσωπήσαι· εὐξαι ὑπὲρ ἐμοῦ ἀδελφῆ» (ριδ'/114).

Συμβουλευτικὴ διαδικασία

Μέχρι τώρα στὴν εἰσήγησή μας μπορέσαμε νὰ ἐκ-

«Εὐξαι ὑπὲρ ἐμοῦ ἀδελφῆ» (ριδ'/114).

Σχέδιο διακόνου Χριστόδουλου Φεργαδιώτη, ἀπὸ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Ἱ. Μ. Χατζηφώτη, *Τ' ἁγιονοῦριτζα*, Ἀθήνα 1983, σ. 6.

θέσουμε στοιχειώδεις ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴ διάπλαση καὶ τὴ θεμελίωση τῆς ἐλπίδας στὴν ἀλληλογραφία Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου. Ἔχουμε πάντως συνείδηση ὅτι δὲν ἐξαντλήσαμε τὴν πηγὴ μας σὲ ὅλη τὴν ἔκταση. Ἡ συμβουλευτικὴ πάντως παρέμβαση σὲ καταστάσεις ἀπογνώσεως καὶ ἀπελπισίας συνίσταται στὸ νὰ δώσει ἐλπίδα, νὰ ὀρίσει ἀκριβῶς καὶ νὰ καταστήσει σαφὲς ὅτι ἡ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας, ἡ ἐλπίδα γενικὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ποὺ τὸν ὀνομάζει «Ζωὴ τῶν ἀπεγνωσμένων».

Ὁ σύμβουλος δὲν ἐνεργεῖ σὰ νὰ ἦταν ὁ πιὸ δυνατὸς ποὺ βρῖσκεται σὲ ἀνώτερη θέση ἐλπίδας κατεστημένης καὶ ὀριστικῆς· ὁ ἴδιος ἔχει ἀκόμη ἀνάγκη τῶν προσευχῶν τοῦ συμβουλευομένου για νὰ σταθεῖ σὲ θέσει ἐλπίδας. Σὰν ἓνας πιὸ ἔμπειρος ἀδελφός, ἓνας οὕτως εἰπεῖν ἐμπειρογνώμων τῆς πνευματικῆς ζωῆς, μεταδίδει στὸν συμβουλευόμενο ὅ,τι ἔμαθε καὶ ξέρεει μὲ τοὺς κόπους του καὶ τὸν στηρίζει.

Τοῦ ἀνακοινώνει τὶς προϋποθέσεις καὶ τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ξεπεράσει αὐτὴν τὴν κατάσταση τῆς ἀπογνώσεως ποὺ εἶναι ἡ ἐμμονή, ἡ ὑπομονὴ σὲς δυσκολίες, ἡ ἐμπιστοσύνη στὸ Χριστό, ἡ διατήρηση τῆς κοινωνίας μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἡ ἐγκατάλειψη σὲς προσευχῆς τους. Μοναχικός, ἡσυχάζων ἀλλ' ὄχι μονάχος ὀφείλει νὰ καλλιεργεῖ τὴν κοινωνία καὶ ἐπικοινωνία μὲ τὸν σύμβουλό του, τοὺς ὑπόλοιπους πατέρες τῆς κοινότητος, τὴν Ἁγία Τριάδα καὶ ὅλους τοὺς Ἁγίους.

Τὸν καθιστᾷ προσεκτικὸ σὲς τεχνικὲς καὶ τὶς μεθοδεῖες τοῦ μισόκαλου καὶ τοῦ συνιστᾷ νὰ μὴν ἐγκαταλείψει ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὸν τόπο ποὺ μένει καὶ νὰ φύγει στὴν ἔρημο ὑποθέτοντας ὅτι τὸ νὰ κατοικεῖ ἐκεῖ θὰ εἶναι καλύτερα ἀπ' ἐδῶ. Ἐκεῖνο ποὺ μετράει εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ζεῖ κάποιος καὶ ὄχι ὁ τόπος ὅπου ζεῖ. Γενικὰ λέγεται ὅτι «τρία κεφάλαιά εἰσι, καὶ εἴ τις αὐτὰ φυλάττει, δύναται οἰκῆσαι καὶ ἀναμέσον τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς τὰς ἐρήμους, καὶ ὅπου δ' ἂν ἦ. Τὸ μέμψασθαι ἑαυτὸν, καὶ τὸ βαλεῖν ὀπίσω τὸ θέλημα, καὶ τὸ βαλεῖν ἑαυτὸν ὑποκάτω πάσης κτίσεως» (ρξε'/165).

Παρουσιάζει ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθεῖ, ὅπως ἤδη τὸ κάναμε, ὁ κίνδυνος ποὺ ὑπάρχει νὰ ὀδηγήσουμε κάποιον στὴν ἀπόγνωση ἂν ἐπιμείνουμε ν' ἀπαιτοῦμε πρόωρα ἀπὸ τὸν συμβουλευόμενο «τὴν ἀκριβείαν τῆς ὁδοῦ τοῦ Θεοῦ» (ριδ'/114). Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ σύμβουλος πρέπει νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικὸς καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνει στὸν συμβουλευόμενο: «Οὐδὲν οὖν ἀπαιτεῖ σε ὁ Θεός, εἰ μὴ εὐχαριστίαν καὶ ὑπομονὴν καὶ δέησιν περὶ συγχωρήσεως ἁμαρτημάτων» (ρξη'/168).

Σὲ ὅσες δυσκολίες κι ἂν υποβάλλεται ὁ συμβουλευόμενος καὶ ὅσο καὶ ἂν ζεῖ σὲ μία κατάσταση ἀπο-

Η «ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ» ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΛΗΡΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑΣ (1331-1797)*

Τοῦ Πρoσβ. κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΖΑΜΠΕΛΗ

Θὰ πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ παραθέσουμε ἓνα δυσφημιστικὸ κείμενο τῶν λατίνων, χωρὶς τὴν δική μας κριτικὴ παρέμβαση, γιατί μέσα ἀπὸ τὴν πλοκὴ καὶ τὸ πάθος τῶν συγκεκριμένων κατηγοριῶν, ποὺ οἱ κατακτητὲς λατίνοι προσέδιδαν στοὺς Ὀρθόδοξους μοναχοὺς, διαφαίνεται ἡ ὅλη κρυστάλλινη ἔθνικὰ, διαυγὴς πνευματικὰ καὶ ἀκέραιη κοινωνικὰ στάση τοῦ Λευκαδίτικου μοναχισμοῦ αὐτὴ τὴν περίοδο.

«Λαυρέντιος Παρούτα,
Ἀνώτερος Προνοητῆς Λευκάδος
Πρὸς τὴν Ἐξοχωτάτην Ἑνετικὴν Σύγκλητον.
Ἐν Λευκάδι τῇ 25 Ἰουνίου 1746.

... Ἦδη ὅς ἐξετάσωμεν τὴν μεγάλην ἀχαριστίαν τῶν Ἡγουμένων καὶ τῶν μοναχῶν τῶν Ὀρθόδοξων Μονῶν τῆς νήσου ταύτης. Ἐν Λευκάδι ὑπάρχουν 16 Μοναί, ἐκάστη τῶν ὁποίων κέκτηται μεγάλην ἀκίνητον περιουσίαν, ἀποκτηθεῖσαν, εἴτε ἐκ παλαιῶν ἀγορῶν, εἴτε ἐκ κληροδοτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων, ἅτινα συνεχῶς προσφέρουν οἱ πιστοί, ἵνα μνημονεύονται κατὰ τὰς Ἱεροτελεστίας. Ὁ ἐπιτρέπων τὴν πώλησιν Μοναστηριακῶν κτημάτων νόμος οὐδέποτε ἐ-

φηροδόθη ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, λόγῳ τοῦ ὅτι προσέκρουε πρὸς τὴν πρόληψιν τῶν Λευκαδίων, ἀποστεργόντων τὴν ἀπόκτησιν Ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων. Συνεπῶς, καθημερινῶς ἐπαυξάνει ἐπαισθητῶς ἡ ἀκίνητος περιουσία τῶν Μονῶν, πρὸς τεραστίαν ζημίαν τοῦ Δημοσίου Ταμείου, πιστοποιηθέντος, κατόπιν ἐρεύνης, ὅτι τὸ ἐν πέμπτον τουλάχιστον τῶν καλλιεργησίμων καὶ τῶν μᾶλλον εὐφόρων γαιῶν τῆς νήσου ταύτης εὐρίσκεται σήμερον εἰς χεῖρας τῶν Μονῶν. Τῷ 1701 ὁ Ἀνώτερος Προνοητῆς Λευκάδος Ἰωάννης Πιτσαμάνο ἐπέβαλεν εἰς τὰς Μονὰς παγίαν κατ' ἀποκοπὴν φορολογίαν, περιλαμβάνουσαν, τόσον τὴν Δεκάτην ἐπὶ τῶν διαφόρων προϊόντων, ὅσον καὶ τοὺς φόρους ἐπὶ τῶν ζώων, ἐπὶ τῶν μύλων καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου εἰσοδήματος, μετὰ τῆς ρητῆς ὑποχρεώσεως ὅπως εἰς τὸ μέλλον δηλοῦται ὑπὸ τῶν Ἡγουμένων πᾶσα ἐπαύξησης τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῶν Μονῶν, ἐσχάτως, ὅμως, ἐπληροφορήθημεν, ὅτι μολοντί αἱ κτηματικαὶ αὐταὶ ἐπαυξήσεις ὑπῆρξαν σημαντικαί, ἐν τούτοις, οἱ διαχειριζόμενοι τὰς περιουσίας τῶν Μονῶν ἠγγόνησαν παντελῶς τὴν ὡς πρὸς τὴν ὑποβολὴν δηλώσεων διάταξιν. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς μειώσεως, ἣν ὑπέστη ἡ

* Συνέχεια ἀπὸ τὴ σελ. 299 τοῦ ὑπ' ἀρ. 16 τεύχους.

γνώσεως καὶ ἀπελπισίας ποὺ μπορεῖ νὰ ὁμοιάζει μετὰ τὴν κόλαση, ὁ σύμβουλος ὀφείλει νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ: «Κράτει τὸν νοῦν σου εἰς τὸν ἄδην καὶ μὴ ἀπελπίζου». Αὐτὸν τὸν λόγο τὸν ἀπηύθυνε ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς στὸν Γέροντα Σιλουανὸ τοῦ Ἀγίου Ὁρους στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας —στὰ 1906— κατὰ τὴ διάρκειαν σύντομης ἐν προσευχῇ συνομιλίας μαζί Του, τὴν ὁποία διηγήθηκε στοὺς μαθητὲς του⁹.

Αὐτὴ ἡ φράση μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἓνα εἶδος «συνθήματος», μετὰ τὸ ὁποῖο μποροῦν σύμβουλοι καὶ συμβουλευόμενοι νὰ ἐμπιστεύονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Σύμβουλοι καὶ συμβουλευόμενοι συμμετέχουν σ' αὐτὴν τὴν «συνωμοσία» τῆς ἐλπίδας ποὺ ἀναγορεύει τὸν Χριστὸ ὡς τὴν μοναδικὴ ἐλπίδα ὅσων πιστεύουν σ' Αὐτόν, καὶ ὄχι μόνο. Μόνον ὁ Χριστὸς μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει ἀπὸ καὶ διὰ τοῦ ἄγχους καὶ τῆς ἀγω-

νίας, ἀπὸ καὶ διὰ τῆς ἀπογνώσεως καὶ τῆς ἀπελπισίας πρὸς τὴν ἐλπίδα, ἀνθρώπινη καὶ θεία (espoir - espérance)¹⁰.

9. Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου, Ὁ Γέρον Σιλουανὸς τοῦ Ἀθῶ (1866-1938), Θεσσαλονίκη, ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», χ.χ. σ. 43. Τὸ νόημα τῆς φράσεως αὐτῆς ἀναλύεται σὲ βᾶθος στὶς σ. 217-222. Στὴν ἐκδοσὴ τῆς Ἰ. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Ἑσσεξ Ἀγγλίας ἔτη 1990, τὰ ἐν λόγω ἀποσπάσματα βρίσκονται στὶς σ. 42 καὶ 237-243.

10. Mutatis mutandis αὐτὴ ἡ φράση μᾶς θυμίζει τὸ περίφημο «σύνθημα» τῶν συνωμοτῶν ἀπὸ τὴν τέταρτη πράξη τοῦ «Ἐρνάνη» τοῦ Β. Οὐγκώ: «ad augusta per angusta», γιὰ ὑπέροχα ἀποτελέσματα ἀπὸ δρόμους στενοῦς. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ γαλλικὴ λέξις angoisse ἄγχος προέρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ angor ποὺ σημαίνει στενότητα (πρβλ. τὴ δική μας στενο-χώρια).